

Olaf G. Helland

– *berømt felemakar og musikkhandlar på
Notodden*

Ottar Kåsa og Asbjørn Storesund

Abstract

Olaf Gunnarson Helland from Bø in Telemark was one of Norway's most famous makers of Hardanger fiddles. He was fourth generation of the Helland-Steintjønndalen family, who for about 150 years held a dominant position in the making of Hardanger fiddles in Norway. Olaf Helland developed and improved his instruments, which came to acquire a particular sound. They have been sought after by many of the best Hardanger fiddle players, and still are. Olaf Helland also was a first-class wood carver and decorative painter. For fifty years he had his workshop and music shop at Notodden in Telemark, and the present article gives a detailed description of what was special about his instruments and how they are suited for special types of playing. The article also provides information of Olaf Helland's business activity, and how it contributed to the music culture during the early decades of the twentieth century.

Olaf Gunnarsen Helland var fjerde generasjon i Norges mest sentrale hardingfelemakarslekt Helland-Steintjønndalen i Bø i Telemark. Olaf G. Helland blir av mange rekna som den fremste felemakaren i denne slekta, og mange held han som den største hardingfelemakaren vi har hatt i Norge, jamsides med Gunnar Røstad.

I 2015 gav Kjell Midtgaard ut ei bok om Olaf Helland, basert på samtalar med kjente spelemenn og studium og inntrykk av feler Midtgaard har hatt mellom hendene gjennom mange år (Midtgaard 2015). Her er omtalt

ei mengde bygnadsmessige detaljar i felekonstruksjonen, dekor med meir. Olaf Hellands modellutvikling og dei tonemessige kvalitetane er kortare omtalt; klanglege eigenskapar er sjølvsagt vanskeleg å beskrive med ord. Det er elles verd å nemne at også andre sentrale, samtidige felemakarar i Telemark er omtalt i Midtgaards bok. Ei samla framstilling av dette er ikkje gjort før, og Midtgaard gir ei subjektiv vurdering av kvaliteten til desse felemakarane. Dette er prisverdig og interessant å lese.

Som ein diskusjon av ting som er mindre omtalt i Midtgaards bok legg første del av denne artikkelen særleg vekt på kva som var spesielt med tonen i felene til Olaf Helland, med fokus på dei klanglege aspekta og mindre på det reint estetiske ved hardingfelene hans. Litt om arbeidsmetodane hans, materialbruk og nokre generelle vurderingar om Hellands virke som felemakar blir drøfta med ein felemakars perspektiv. Instrumentstudia er basert på oppmålingar av 27 hardingfeler laga av Olaf G. Helland, feler frå 1898 og fram til 1943. Det er gjort målingar av tjukkeleikar på platene og sargane, med eit spesielt måleapparat laga for akkurat dette, og utan at løk og botn er tatt av. I tillegg er ulike delar av lydholdpartia målt, slik som lengde på lydhold, plassering av lydholda, opning på lydhold og mensur. Der plassering av stol ev. har vore fleire plassar på fela, og instrumentet slik sett har hatt ulike mensurlengder,

har ein valt å bruke skjønn og måle frå der ein personleg meiner den beste og mest naturlege stolplasseringa er. Modellane er målt etter største breidde oppe og nede, og det smalaste punkt i C-bøygen. Lengda på corpus er målt, og også lengda på hals og snekke/ hovud. I tillegg er høgda på sargar og plater registrert. For å måle høgda på løk og botn er det bruka ein linjal som er halde imot sargen; ein annan linjal er så lagt vinkelrett over det høgaste punktet på plata og kryssa med den andre linjalen.

Fig. 1: Olaf G. Helland hadde diverse medaljar, truleg både frå hardingfeler han sendte til utstillingar rundt 1900 og frå aktiviteten sin i skyttarlaget. Foto R. Nublin, Skien.

På denne måten kan ein lesa av høgda på linjalen som blir halden imot sargen, målt frå undersida av plata, altså der sarg og plate møtast. Det er sjølvstg inga enkel oppgåve å beskrive ei heil felemakarkarriere ut i frå eit relativt tilfeldig utval av instrument, men det bør likevel kunne seie noko om den felemakarmessige utviklinga hans.

Andre del av artikkelen tar opp Olaf Helland si sentrale rolle i Telemarks musikkliv med ei omtale av felemakarverkstaden og musikkhandelen hans på Notodden, som han dreiv i 50 år frå 1896 til 1946. Omtalen av dette er basert på ei brevsamling etter Olaf Hellands forretningsverksemd frå åra rundt første verdskrig, og denne gjev eit interessant bilde av musikklivet i førstninga av 1900-talet.¹

Helland-slekta i Bø

Olaf Helland var født på Helland i Bø, der tre generasjonar hadde drive hardingfeleproduksjon sidan 1815, da oldefar til Olaf, John Eriksen Hellos (1790–1862), sette i gang med dette arbeidet etter at han hadde vore soldat i krigen mot svenskane før 1814. Sønene til John, Erik Johnsen Helland (1816–1868) og Eilev Johnsen Steintjønndalen (1821–1876), utvikla dei små rundvorne eldre hardingfelene til den moderne hardingfeletypen vi kjenner i dag (Storesund 1988).

Da Olaf Helland var ni år gammal, tok han til med å lage feler under leiing av faren Gunnar Olavsens Haugen/Helland (1852–1938), som da hadde tatt over felemakarverkstaden med alt gammalt utstyr på Helland i Bø. Gunnar O. Helland budde først på Roheim-heia til han i 1870 gifte seg med Gunhild Eriksdtr. Helland (1851–1907), som var tvillingsøster til felemakar Knut Eriksen Helland (1851–1880).² Etter det dreiv Gunnar som tømmerhoggar og elfvelføtar i 7–8 år. Så starta han som felemakar saman med svogeren sin Knut Eriksen på Helland. Knut var læremeisteren til Gunnar, men dette tok slutt etter eit par år, da Knut døydde. Det blei da sagt at det var like mykje Gunhild som gav Gunnar det rette innsynet i felemakarkunsten. Alt frå ho var

1. Upubliserte kjelder: Privat brevsamling.

2. Henneseid 1982–1986; IV: 754.

Fig. 2: Gunhild Eriksdtr. og Gunnar Olavsens Helland blei gift i 1870. Det blei sagt at Gunhild var ein viktig lærermeister for Gunnar, da han tok til med felemakararbeid rundt 1880. Ho hadde lært av far sin Erik Johnsen Helland (1816–1868), men hennar rolle i vidareføringa av felemakartradisjonen har vore lite omtalt til nå. Ukjent fotograf.

lita, var ho saman med far sin, Erik Johnsen Helland, i verkstaden, og ho hadde da tileigna seg kjennskap til felemodellar og arbeidsmåte. Gunhild hadde òg kunstnarisk evne med utprega fargesans, som ho nytta til kunstveving av tepper, som var mykje etterspurde.³

Da Knut Eriksen døydde i 1880, tok Gunnar over Helland-garden og heldt fram med felemakararbeidet i Bø heilt til han døydde i 1938. I 1901 selde Gunnar Helland eigedomen Helland, forpakta ei tid nordre Torstveit, før han kjøpte eigedomen Kyrkjekåsine under Bø-haugen, som han da kalla Helland. Der budde han nokre år, før han tidleg i 1920-åra bygde seg nytt hus i Bø sentrum (rett overfor nåverande Bø Esso).⁴

3. Teledølen 6.5.1925.

4. Henneseid 1982–1986; I: 79 og IV: 253.

Opplæring som felemakar og treskjerar

Som eldste sonen kom Olaf i 9-års alderen i felemakarlære hos far sin. Det same gjorde dei yngre brørne, Knut (1880–1919) og Gunnar (1885–1976), som like etter 1900 utvandra til Amerika. I eit intervju i Amerika i 1973 sa Gunnar Gunnarsen at Olav gjekk på treskjerar-skole («attended carving school») og at han delte denne kunnskapen sin med Gunnar.⁵ Det er ikkje heilt klart kor dette gjekk føre seg. Truleg var det rundt 1890. Den store treskjerarmeisteren i Telemark på denne tida var Borgar Borgarson (1836–1916). Han var født på Kåsa ved Belatjønn på Roheimheia i Bø, men kom tidleg ut og blei internasjonalt kjent som treskjerar med premiar på fleire verdsutstillingar.⁶ Borgarson flytta mykje, og frå 1878 til 1889 var han styrar og lærar ved Porsgrunn Husflids- og Arbeidsskole. I 1894 flytta han til Sande i Vestfold. Men tre av brørne hans i Bø var dyktige treskjerarar, og det same var sonen hans, John Borgersen (1863–1930). Borgarson-brørne var søskenbarn til Gunnar O. Helland, og dei hadde nok vakse opp saman på Roheimheia, så det er truleg at Olaf Helland kjente desse (Rønning 1991: 11ff).

Ein annan dyktig treskjerar som Olaf Helland var saman med, var Olav Fyrileiv (1875–1975). Han var sløydlærar ved Notodden lærarskule frå 1898 til 1904 og dreiv seinare som sjølvstendig treskjerar i Heddal. Fyrileiv hadde vore i lære hos Asbjørn Hylland i Bø, som var leiar av og lærar ved Kunstindustrimuseets Snekker- og Træskjærerskole i Telemarken, som ambulerte fleire stader i Telemark frå 1893 til 1900 (Sveen 2004: 229). Asbjørn Hylland, f. 1855) var eldste son av treskjerar og rosemålar Halvor Teigen (1818–1910) frå Rauland, som hadde vore lærar for Borgar Borgarson, da dei var saman i De Connincks verkstad i Kristiania rundt 1860. Det går altså fram av dette at Olaf Helland truleg tidleg kom i kontakt med eit rikt miljø av dyktige treskjerarar i Midt-Telemark i 1890-åra.

5. Privat manus om Gunnar G. Helland. 12 sider på engelsk. Ukjent forfattar.

6. Henneseid 1982–1986; IV: 730ff.

Akustikk og klangkvalitet ved Olaf Hellands hardingfeler

Olaf G. Helland utvikla seg som felemakar gjennom heile sitt aktive arbeidsliv. Likevel har felene hans ein sterk identitet og er lette å kjenne att, noko som tyder på at han var ein sjølvstendig felemakar med eigne mål og idear. Men kva var hans akustiske ideal og målsetting? Og kva tankar og vurderingar låg bak hans ulike vegval i felemakeriet?

Som i alle handverk er også felemakeri styrt både av innlærte arbeidsmetodar, kreative impulsar og av inspirasjonen i augneblinken. Det er difor vanskeleg å setje opp ei enkel, logisk framstilling av den felemakarmessige utviklinga, då ulike instrument laga nært i tid kan peike i ulike retningar. Kvart instrument representerer på mange måtar berre seg sjølv, men er samtidig del av ein større heilskap og produksjon. Når det gjeld kvalitetsbedømming av klang må ein også vurdere det ut i frå kva føremål fela er bygd for, eit instrument er sjeldan like godt egna til alle typar spel. Samspelet mellom slått, fele og spelemann er det som utgjer den musikalske heilskapen. Eit felemål er levande og dynamisk og så godt som umogleg å beskrive fullkome med ord, men ved konkrete mål og meir generelle faglege vurderingar vil ein her prøve å ta fram noko av det som ligg bak det berømte Helland-målet som har vore så ettertrakta blant mange spelemenn.

Olaf G. Helland sine feler er bygd med tanke på ein spelestil der spelemannen kan «dra ut» klang i store mengder, men da av og til på kostnad av ein meir kontant respons. Det som kjenneteiknar lyden i Olaf Helland sine beste hardingfeler, er ein svært elastisk, «tøyeleg», djup, fyldig og malmfull klang over heile registeret. Dette blei stadig meir raffinert utover i karrieren hans, og frå ca. 1920 oppnådde han ein stabil høg kvalitet på dei fleste instrumenta han bygde. Felene hans har då ofte ein uvanleg lang etterklang, og meloditonen er svært rik på overtonar. Det verkar som kvelvingar og tjukkeleikar er bygd med tanke på stor bevegelse i platene for å skape den fyldige, djupe «Helland-klangen».

Mens Gunnar Røstad la seg mot ein litt meir nasal klang, kanskje spesielt med svartor i botnen, kan det verke som Olaf Helland hadde eit heilt anna klangideal. Ingen av felene i denne studien har hatt nasale tendensar, men heller i motsett retning ein litt «hul» klang. Medan felene til Røstad

syng litt meir oppe i nasen, syng felene til Olaf G. Helland med klangen i munnhøla, om ein ser for seg felas funksjon som spelemannens songstemme. Dette er kompliserte samanhengar, men ein vesentleg del av bakgrunnen for dette er truleg utforminga av lydholdpartiet. Smale, korte lydhold er gjerne med på å fortette klangen, mens lange, vidt plasserte lydhold gjev ein meir open og litt lausare klang, då dei lange lydholda gjev eit mjukare og meir fleksibelt løk. Lydhøla til Olaf Helland er både mykje lengre og plassera lengre frå kvarandre i høve til Gunnar Røstad. Dette vil gjere at større bevegelse og djupare frekvensar blir meir dominerande i lydbiletet hos Olaf Helland. Røstad-felene har ein fokusert og samla tone med stor kraft og bæreevne i store rom. Her kan ein nok seie at Olaf Helland sine feler generelt sett ikkje er like gode. Hardingfelene til Olaf Helland har større breidde og fylde, men mindre slagkraft, om ein kan seie det slik.

Fig. 3: Lydhøla på Olaf G. Hellands instrument vart etterkvart eit varemerke, dei er som oftast spesielt lange, og særleg elegant utforma. På biletet ser me eit typisk lydhold på ei hardingfele han laga i 1912.

Modellar

Modellane til Olaf Helland i denne studien varierer i utforming, og ut i frå dei målingane som er gjort, er det vanskeleg å lesa ei einsarta utvikling i noka retning. Av dei felene som er målte frå 1928 og fram til 1943 har alle stabil kroppslengde på 36,0–36,1 cm, mens det i åra før varierer frå 34,7 til 36 cm, utan at det følgjer noka klar logisk utvikling. Breidde i øvre del varierer frå 15,7 til 16,8 frå 1898 til 1943 med ei tydeleg utvikling mot noko breiare øvre del etter ca. 1930. Smalaste breidde i midtpartiet varierer frå 10,5 til 11,3 cm, og det breiaste målet er frå 1908. Generelt ligg det i den seinare perioden frå 1930 på rundt 11 cm, mens det tidlegare var vanleg med rundt 10,5. Ei slankare midje bidreg til å «samle» lyden og gjere han

litt tettare, og slik sett kunne han kanskje redusere tjukkelsen i botnen i midtpartiet på desse felene, fordi lydpinnen då blir plassert på eit stivare felt litt nærare sargen. Breidde i nedre del går frå 19,4 til 20,8 cm i heile perioden, mens utviklinga etter kvart generelt går i retning av større nedre breidde. Om ein skal basere si oppfatning på dei måla som er gjort her, kan det verke som at utviklinga generelt altså har gått i retning av større modellar både i lengde- og

Fig. 4: Olaf G. Helland-fele frå 1926, bygd på ein forholdsvis klassisk fiolinmodell.

breidderetning, men med nokre unntak undervegs. Når det gjeld sjølve modellen han brukte, er det vanskeleg å kunne slå fast kor han hadde opphavet frå, men om ein samanliknar til dømes med bestefaren Erik Johnsen Helland, har Olaf som oftast ein noko større og meir langstrekt c-bøyg. Etter kvart som han utvikla sine særprega, lange lydhol, blei det naturleg at den ytre forma på fela også blei harmonert med dette.

Kvelvingshøgder på løk og botn er målt som avstand frå der sargen sluttar til toppunktet. Det er ingen tydelege utviklingstrekk på kvelvingshøgden ut i frå dei instrumenta som er målt her. Høgda på løka varierer frå 16 til 20 mm, og for om lag halvparten av instrumenta er kvelvinga på løka 18 mm. Ofte har løka relativt fulle kvelvingar med jamn flyt i linjene og utan brå overgangar. Gjennomgåande er botnen lågare kvelva enn løket, mellom 15 og 18 mm på dei målingane som er gjort her.

Fig. 5: Denne fela frå 1926 viser dei relativt fulle og sterke kvelvingane han som oftast brukte på løket.

Material og konstruksjon

Det er lite me veit om korleis Olaf Helland eksperimenterte for å finne dei endelege tjukkeleikane på platene. Kva slags avstemningsystem han eventuelt brukte er det naturleg nok vanskeleg å finne ut av i dag. Å måle tjukkeleikar på platene i ulike område kan gje indikasjonar, men aldri noko fullgodt svar. Trass i alt har kvart trestykke ulike eigenskapar i stivleik, tettleik, lydshastigheit, osv., og tjukkeleikane må tilpassast dette. Det er difor viktig å hugse på at kvart løk og kvar botn representerer si eiga individuelle

verkelegheit, noko som gjer eitkvart forsøk på å hente inn konkret informasjon krevjande. Difor blir det viktig å bruke skjønn og erfaring i denne samanhengen.

I dei tidlege felene til Olaf G. Helland finn ein av og til svartor, men dette er sjeldan å sjå i dei seinare felene hans. Som oftast brukte han europeisk lønn, ofte av topp kvalitet. Dette hadde nok samanheng med ein auka kontakt med det europeiske fiolinmakarmiljøet, og fine, utanlandske materiale blei lettare å få tak i. Kanskje føretrakk han lønn framfor svartor, fordi han då kunne gjere botnen tynnare, og samtidig gav det ein klarare og kraftigare klang. Kva eigenskapar han leita etter i materiala sine er det vanskeleg å slå fast heilt sikkert, men å dømme etter tjukkeleikane på dei instrumenta som er målt, må det nok ofte ha vore harde, stive material. Ofte er han nede i berre kring 3,5 mm i lydpinneområdet, og likevel har ikkje botnen sige stort i dette partiet. Det ein kan seie ut frå dei målingane som er gjort er at han nok til tider har balansert tjukkeleikane hårfint for å gjera fela så djup og malmfull som råd, utan å miste for mykje bereevne og motstandskraft. Det er nok fyrst mot slutten av karrieren han beherska denne balansegangen fullt ut. Ofte har løket forholdsvis like tjukkeleikar som i botnen, som regel mellom 3,5 og 4,0 mm, tilsvarande det ein også finn hjå mange av instrumenta til Erik Johnsen Helland. Det har blitt hevda at grunnen til Olaf Hellands suksess som felemakar utover i 1920-åra var at han nå tok til med å lage tjukkare botn i midtpartiet, noko som igjen gav større spenn og kraft til tonen. Ut frå dei målingane som er gjort på originale instrument i denne samanhengen, er det ingen veldig klare indikasjonar på dette, men her trengst det meir arbeid for å kunne konkludere sikkert. Dette med manglande masse i botnen er grunnen til at mange av Olaf Helland-felene seinare er forsterka her for å kunne gie meir kraft og motstand, då særleg i perioden før 1920. Sjølv om felene har blitt bygd om på denne måten, er det interessant å merke seg at dei som oftast framleis beheld den særeigne karakteren sin, men i tillegg vinn meir kraft og strøkmotstand.

Løkmaterialet er oftast av svært tettvaksen gran, fast og sterk. Dette gjorde at han kunne gå ned i tjukkeleik i delar av løket, og likevel vere sikker på at løket heldt forma trass i dei lange lydholda. Kvar han fekk denne materialen frå er ukjend, men det dreier seg truleg om svært høgt vakse gran med harde vekstvilkår. Løka varierer som oftast mykje i tjukkeleik, ofte frå

mellom 3,5 og 4 mm under stolen og ned til rundt 2 mm i øvre og nedre del. Denne måten å bygge løket på er svært ulikt det som blir gjort i vanleg fiolinmakeri, der løket ofte er noko meir jamtjukt over det heile. Dette heng naturleg nok saman med dei ulike kvelvingane særleg i lydhølpertia, der fiolinens sterke avrunding gjer ein sterkare overflate enn på hardingfelas litt flatare lydhølperti. Løket blei truleg sett på som eit viktig berande element for styrke og stabilitet i instrumentet, og difor er løka bygd med relativt mykje masse under stolen, og botnen altså som oftast tilsvarende tynn.

Fig. 6: Olaf G. Helland fekk etterkvart tilgang til utsøkte material, og ein finn som oftast svært tettvaksen gran i løket og nydeleg, europeisk flammelønn i botnen.

Bassbjelken var til tider nokså dominerande og kraftig. Dette fører sjølvsgatt til eit stivare løk med meir motstand, noko han sikkert var opptatt av. På enkelte feler kan ein sjå ei lita nedsiging i løket i endane der bassbjelken ligg. Det kan tyde på at han til tider har lagt spenn i bjelken, noko som er nok er meint å skulle motverke strengetrykket frå stolen og gjere løket mest mogleg fritt bevegeleg. Dersom spennet blei for kraftig, kunne nok det verke mot si hensikt, og då heller dra ned løket i øvre og nedre del enn å presse løket oppover i stolområdet. Den spesielle evna til å absorbere energien frå bogestrøket som Olaf Hellands feler har, kan nok delvis tilskrivast den relativt kraftige bjelken. Om energien frå bogestrøket er større enn det bjelken greier å overføre til resten av løket, vil spelemannen føle at fela «ikkje heng med». Særleg dei seinare instrumenta til Olaf G. Helland har ein sjeldan kapasitet til å følgje dynamiske veksingar i bogestrøket, og dette er naturleg nok ein høgt verdsett eigenskap blant mange spelemenn.

Dei fleste felene av Olaf G. Helland er lista. Listene er som regel svært

beskjedne og tilfører dermed ikkje så mykje stivheit til sargkonstruksjonen. Sargane er derimot ofte litt tjukkare enn det som blir rekna som standard for fiolin, og av og til er sargane tynnast i c-bøygen. Om dette er bevisst gjort, må det nok ha samband med at akkurat denne delen er noko vanskeleg å bøye og særleg med stivare og tjukkare tre. Når det gjeld sarghøgda varierer den på dei målte instrumenta frå 29,1 på det lågaste til 32,3 mm på det høgaste, og det er vanskeleg å sjå noka eintydig utvikling. Sarghøgda til Olaf Helland er meir eller mindre lik over det heile, med litt tilfeldig avvik, og ikkje lågare øvst enn nedst, slik enkelte av dei gamle cremonesarane gjorde det.

Rigging

Ein vesentleg del av lyden i eit instrument blir forma som følge av riggeprosessen, naturleg nok med særleg vekt på stol og lydpinne og utforming og plassering av desse. Rigginga legg eit så grunnleggande fundament for det klangbiletet fela har, at det er nødvendig å koma med nokre synspunkt rundt dette.

Det er naturleg nok svært få feler som har bevart original-rigginga 70–100 år etter at dei var nye. Som oftast blir både stol og lydpinne bytta ut etter lengre tids bruk, og det er sjeldan å sjå feler av Olaf G. Helland med original stol i dag. Stolen kan fortelje oss mykje om korleis felemakaren har tenkt, og på biletet i denne artikkelen (figur 7), ser me ein stol som skal vere laga av Olaf Helland sjølv. Denne stolen er laga for å gje ein djup, brei lyd, med stor breidde mellom beina, og med forholdsvis slanke bein. Stolen er av eit hardt materiale, og har ikkje vore utsett for den bøyen mange stolar kan få av strengepresset etter lengre tids bruk. Dette tyder på ein gjennomtenkt «design», som er meint for å vare. Samband mellom stolmodell og stolmateriale er truleg også viktig, og denne stolen kombinerer fastleik og fleksibilitet gjennom modell og materiale. Tyngdepunktet er nokså lågt og altså med korte, slanke bein. Dette bidreg truleg til å framheve dei djupare tonane i instrumentet, men går kanskje litt utover briljansen og klårheita i tonen. På biletet (figur 7) ser me ein stol som skal vera laga av Olaf G. Helland (til høgre), og ein stol som bestefaren Erik Johnsen Helland

Fig 7: Ein vesentleg del av karakteren i eit instrument blir bestemt av stolen, og både treets eigenskapar og formgjevinga er viktige. Ein ser tydeleg påverking frå Erik Johnsen Helland i stolmodellen til Olaf G. Helland; til venstre ser me ein stol laga av Erik Johnsen Helland, medan stolen til høgre har stått på ei Olaf G. Helland-fele og er heilt sikkert laga av han.

skal ha laga. Sjølv om dei har visse ulikskapar, er det heilt tydeleg same stolmodell som er utgangspunkt for båe.

Omtale av fire hardingfeler for å vise noko av Olaf G. Hellands utvikling

Hardingfele frå 1898

Denne fela representerer den tidlege perioden til Olaf Helland. Her var han altså berre 22–23 år gamal, men likevel hadde han nok laga feler i nesten 10 år allereie. Ein ser her mykje av påverknad frå faren Gunnar O. Helland, men likevel tydelege teikn på utvikling i ny retning. Fela er av dei minste registrera i denne studien, då kroppslengda er berre 34,7 cm lang og mensuren er berre 29,6 cm. Sargane er høge, mellom 31,8 og 32,5, mens løk og botn er nokså lågt kvelva. Lydhøla er 8,2/8,4 cm lange, med 41 mm mellom auga. Materiala er enkle, med uflamma svartor i botnen, selje i sargane og bjørk i halsen. Botnen er frå 2,0 mm til 3,9 mm tjukk, og løket er frå 2,1 til 3,7 mm tjukt.

Fig 8a og 8b: Eit av Olaf G. Hellands tidlege arbeid, ei hardingfele laga i 1898.

Hardingfele frå 1906

Dette er ei fele som representerer ein annan versjon av Olaf G. Hellands tidlege produksjon. Denne fela har også svartor i botnen og selje i sargane. Lydhøla er korte (8,5 cm), og litt breitt plassera. Også her er mensuren kort, heilt nede i 28,5 cm.

Fig 9a og 9b: Hardingfele laga av Olaf G. Helland i 1906. Dette er eit enkelt utsmykka instrument som representerer Olaf G. Helland i ein svært produktiv fase i karrieren.

Hardingfele frå 1914

Denne fela er frå den midtre perioden til Olaf G. Helland, og han har her meisla ut mange av ideane han heldt fram med å utvikle heilt til det siste. Denne fela har dei typiske lange lydhøla (9,5 cm), som sveipar seg elegant utover i den nedre delen av løket. Mensuren er 29,7 cm. Botnen er laga av tettflamma lønn, truleg frå rotstokken, og tjukkeleikane er frå 1,4 til 3,9

Fig 10a og 10b: Eit typisk instrument frå hans midtre periode. Laga i 1914.

mm. Løket er av tettvaksen gran med tjukkleikar frå 1,6 til 3,7 mm. Rosing og gripebrett er typisk for Olaf G. Hellands feler frå denne tida.

Hardingfele frå 1932

Dette instrumentet representerer Olaf G. Hellands instrument på sitt beste. Fela har alle kjenneteikna til Olaf G. Helland frå hans «gullperiode» både akustisk og estetisk. Modellen er nokså typisk for den seinare perioden; kroppslengda er 36 cm og mensuren er 30,1 cm. Lydhøla er 9,5 cm lange, 3,9 cm mellom dei øvste «augo», 7,8 cm ved stolen og 13,8 cm mellom ytterkantane av dei nedre «augo» på lydhøla. Tjukkleikane i botnen går frå 2,0 til 4,4 mm, og løket frå 1,7 til 3,8 mm. Det er verdt å merke seg at tjukkleikane i randpartia på denne fela er noko tjukkare enn på dei tidlegare felene, stort sett frå 2,6 og opp mot 3,0 mm i både løk og botn.

Fig 11a, 11b, 11c og 11d: Hardinge fele laga i 1932. Denne fele viser Olaf G. Hellands evner som felemakar til fulle; her viser han sitt fulle potensiale både som handverkar og kunstnar.

Samtidige felemakarar

Olaf G. Helland høyrde som nemnt til den kjente felemakarslekta Helland-Steintjønndalen i Bø, og han kunne nok hauste frå og bygge vidare på erfaringar som var bygd opp gjennom fleire generasjonar. Sjølv om faren Gunnar O. Helland kanskje har fått ein mindre framtrédande plass i denne familien, ser ein naturleg nok visse likskapar mellom far og son. Gunnar hadde ei grovare hand, men ein kan sjå samsvar mellom anna i utforminga av dei karakteristiske, lange lydhøla og i rosing-motiva. Det blei etter kvart også fleire felemakarar i næraste familie, då dei yngre brørne, Knut, Gunnar og John, alle blei viktige felemakarar, i tillegg til tremenningen Knut K. Steintjønndalen. Slik sett må dette ha vore eit særdeles livskraftig og skapande miljø. Sjølv om Helland-Steintjønndalen-tradisjonen var dominerande, var det også fleire andre felemakarar som gjorde seg sterkt gjeldande, mellom anna Tjønn-felemakarane i Tuddal og Olav Venaas i Gransherad. Den faglege diskusjonen kunne nok til tider vere høglydt. «Det e mine feler som kjem te å låte», skal Olaf ha slått ettertrykkeleg fast i ein diskusjon med Tjønn-felemakarane frå Tuddal.

Den kanskje største konkurrenten i Olaf G. Hellands eiga samtid var den jamgamle Gunnar Røstad. Han stod fram som den leiande felemakaren i den såkalla «Kristiania-tradisjonen», men det er kjent at Gunnar Røstad også heldt Erik Johnsen Helland som eit stort førebilete særleg tidleg i karrieren, og han laga mange kopiar av Erik Johnsen sine feler. (Midtgaard 1997: 17f.) Gunnar Røstad bruka mellom anna ein tilpassa versjon av Erik Johnsen Hellands kortare lydhøl, som ein finn blant anna på «Kjempa» og på mange andre av Erik Johnsens seinare instrument utoveri 1860-åra. Erik Johnsen Helland hadde ei svært eksperimentell tilnærming til felemakeriet. Det er såleis store forskjellar på modell, lydhøl, kvelvingar og anna innanfor relativt kort tid hos han. Såleis kan ein bygge vidare på Erik Johnsen Hellands idear i mange ulike retningar. Erik Johnsen reiste til fiolinmakar Gudbrand Enger i København for å lære fiolinmakeri, og sjølv om han gjekk i andre retningar når det gjaldt til dømes både lydhøl, modellar og tjukkeleikar på platene i høve til klassisk fiolinmakeri, kan ein tydeleg sjå inspirasjon frå fiolinen i hans seinare hardingfeler. Ein kan nok seie at Olaf Helland

også henta inspirasjon frå klassisk fiolinmakeri, slik bestefaren truleg gjorde rundt 1860. Utover på 1900-talet kom ibenholt i bruk i gripebrett og strengeholdar, og bassbjelken blei plassert lenger ut i løket enn tidlegare. Det blei også tilgang på nye typar material frå fiolinverda. På mange måtar kan ein nok sjå på Olaf G. Helland som ein arvtakar av Erik Johnsen Hellands line her, og han var av dei som greidde å skape sin heilt særeigne «sound» ved å kombinere familietradisjonen frå Bø med fiolinmakeri frå Europa.

Kjente spelemenn som har brukt feler laga av Olaf G. Helland

Det er blitt sagt at Olaf Helland til tider hadde problem med å få selt felene sine til spelemenn i Telemark. Den kanskje største ambassadøren for Olaf G. Helland sine feler i den perioden Olaf sjølv levde, var nok likevel Gjermund Haugen, som med sitt fiolinistiske strøk og store tone fekk utnytta det klanglege potensialet i desse felene. Av andre som bruka Olaf Helland-feler var Torkjell Haugerud, som heile livet brukte ei Olaf Helland-fele frå 1901, sjølv om han sjølv sagt hadde tilgang til mange andre feler.⁷ Denne fela er typisk for Olaf Hellands feler frå denne tida med ein mellomstor modell og korte, breitt plasserte lydhol. Det er interessant å merke at Haugerud truleg føretrakk den lettare spelestilen desse felene var laga for. Det er fasinerte å sjå korleis ulike Olaf Helland-feler kunne passe inn i ulik spelestil. At spelemenn med såpass ulik spelestil som til dømes Gjermund Haugen og Torleiv Bjørgum begge var så sterkt knytt til Olaf G. Helland sine instrument, fortel noko om kva uttrykksrom som finst i desse instrumenta.

I Aust-Telemark har spelemennene der ofte bruka instrument laga av Tjønn-felemakarane og av Olav Venaas, som gjerne har ein kortare respons enn instrumenta til Olaf Helland. Dette kan ha samanheng med spel med avansert ornamentikk i Løndalspelet og ein meir stakkato spelestil i Tinn. I bøheringsspelet skulle Olaf Hellands feleklang høve, men spelemenn i Bø har ofte heldt seg til Steintjønndalsfeler.

Andre spelemenn som har brukt feler av Olaf Helland både i gamal og nyare tid finn me blant andre Olav Heggland, Hallvard T. Bjørgum, Hall-

7. Storesund 1995: 136. I: Storesund, Asbjørn 1995: *Høyrrer du Tårån. Meisterspelemannen Torkjell Haugerud*. Buen Kulturverkstad.

dor Mæland, Fridtjof Erneshagen, Eivind Mo, Kjetil Løndal, Leif Rygg, Knut Hamre og Sigbjørn Bernhoft Osa, blant mange, mange fleire. Trass alt er det vel dette som er adelsmerket ved alle gode instrumentmakarar, at felene blir levande i hendene til gode spelemenn.

Kort om estetiske trekk ved hardingfelene til Olaf Helland

Utforming av felehalsen er med nokre unntak hos Olaf Helland oftast variasjonar over den same modellen gjennom store delar av karrieren hans. Det er ei relativt enkel, klassisk krone med fint skore «faks» belagd med ein gulletterlikning, som seinare har oksidert til ein grønaktig patina. I enkelte samanhengar brukte han kjende treskjerarar som Olav Fyrilev og kanskje Borgar Borgarson til å skjera halsane, då gjerne på litt ekstra påkosta feler. Det finst fleire feler med damehovud, og ei fele frå 1899 har ein konge med ein rev som bit han i nakken. I tillegg finst det eit instrument der Nansen er portrettert. Snekka har vanlegvis plass til fire understrengar, men på dei siste felene frå 1943 kjem det med ein femte understreng originalt.

Gripebretta til Olaf G. Helland er kjenneteikna av stor nøyaktigheit og presisjon i innleggsarbeidet. Han hadde fleire mønster han kunne variere

Fig 12: Olav Fyrileiv skar fleire halsar for Olaf G. Helland, og han skal ha laga denne spesielle halsen som skal forestille ein av den tids største nasjonalheltar; Fridtjof Nansen.

Fig 13: Olaf G. Helland variera mellom nokre ulike dekormønster på gripebrettet. Her ser me det som truleg var hans eige skaparverk; med utgangspunkt i tradisjonelle åttebladsroser, men med «kjøtbein» innimellom, i staden for romber.

over. Nokre er standard åttebladsroser med anten dropar eller trekanta perlemorbitar. Andre meir påkosta utgåver har karakteristiske «kjøtbein» mellom drope- eller hjarteforma perlemorbitar, og dette blei på mange måtar eitt av Olaf Hellands varemerke. Andre brett og strenghaldarar har akantusrankar med nedfelt bein og perlemor, som slynger seg sirleg over heile brettet og strengehaldaren.

Rosinga til Olaf Helland er alltid av ypparste klasse, og den har vore inspirasjon for mange seinare felemakarar. Han bygde på mange av motiva

Fig 14a og 14b: Olaf G. Helland bygde vidare på det klassiske innan Helland-tradisjonen når det gjaldt hals og stillepinnar; forholdsvis enkle og reine utskjereringar, og med dei vanlege «ugleaugo» på stillepinnane. Den femte understrengen er her montera seinare, noko som ikkje er uvanleg.

ein finn i Helland-familien, men sette det saman på sin eigen måte. Han varierte mønster og samansetting, men mykje av rosinga blei nok etterkvart relativt «standardisert» i alle fall i høve til Erik Johnsen Helland (Kåsa og Storesund 2015).

Hals og hovud til Olaf G. Helland bygger stort sett på same modellen, men av og til med ulike variasjonar over same tema. Dette er ein stilrein skapning, med gullbelagd krone og mån.

Stillepinnane er ofte beinlagde med «standard» Helland-mønster. Han brukte då ofte fiolinstillepinnar som grunnlag og beinla desse. Ofte har dei beinlagde pinnane ein beinknapp på toppen, og på dei mest utsmykka fe-lene av og til tre toppknappar på kvar stillepinne.

Felemakarverkstad og seinare musikkhandel på Notodden

Hans Frømyr har samla stoff om Olaf Helland, og noko av dette har han lagt ut på Facebook under Folk-Trad Notodden. Rundt 1896 starta Olav Helland eige felemakarverkstad ved Torget på Notodden. I 1900 blei han gift med Aslaug Ellefdotter Gutukjær frå Heddal, og da budde dei i Torvgaten i Skien saman med bror til Aslaug, John Gutukjær (Holta 1927: 309). I 1890-åra deltok Olaf Helland på fleire utstillingar, såleis i 1894 i Porsgrunn, i Stockholm i 1897, i Bergen i 1898 og i Paris i 1900. Både Olaf og faren Gunnar stilte ut i Paris, og Olaf fekk bronsemedalje der, slik han òg fekk i Porsgrunn og Stockholm. Det er grunn til å tru at Olaf Helland tidleg satsa på å få medaljar på utstillingar for å byggje opp renommeet sitt som felemakar.

I 1910 var familien etablert i den såkalla Helland-gården eller Storgata 56 på Notodden. Der budde det mange leigetakarar da, og bror til Aslaug, Jon Gutukjær, budde der òg. Han arbeidde på salpeterfabrikken på Notodden, som starta opp i 1904. Olaf og Aslaug Helland fekk ikkje barn, men dei tok til seg ei jente, Torbjørg Helland (1902–1972), som var dotter av Olafs bror, Erik Helland i Bø. Helland Musikkhandel starta i 1915 i Grandgården nedst i Storgata (Storgata 24). Torbjørg budde med pleieforeldra til dei døydde, og ho dreiv så musikkforretninga vidare til ho sjølv døydde i 1972. I 1958–59 flytta ho butikken opp i førsteetasjen i Storgata 54.

Olaf Helland hadde god kontakt både med faren og med søskena sine.

Fig. 15: Aslaug og Olaf Helland blei gift i 1900 og budde da i Skien, sjølv om han hadde verkstaden sin på Notodden frå 1896. Aslaug var frå Gutukjer i Heddal. Foto frå maleri.

Frå broren Gunnar i Amerika kom det brev, der han drøfta felemakartekniske forhold. Ein kunde i Amerika ønska å få laga ein fiolin med utskåre kopi av hovudet på Ole Bulls Gasparo da Salo-fiolin. Gunnar ville ha Olaf til å undersøke om Olav Fyrileiv kunne gjere dette. Også frå søstrene Gunhild og Liv kom hyggelege brev, som tyder på gode og nære forhold i Helland-familien.

Olaf Helland var med i ulikt lagsarbeid. Særleg var han aktiv i skyttarlagsarbeid. Da Notodden skyttarlag blei gjenreist i 1912, blei Olaf Helland første formann (Holta 1927: 525). Som formann fekk han brev om levering av ammunisjon, jakthundutstillingar, utgreiing om alternative planar for etablering av skytebaner m.m. Olaf Helland var òg initiativtakar og første formann i Spelemannslaget Fjellrosa, som starta i 1932 som tredje spelemannslag i Telemark etter Tinn og Vestfjorddalen. Planlegging av oppstartinga av spelemannslaget gjekk føre seg i felemakarverkstaden til Helland, og det var han som gjorde framlegg om namnet Fjellrosa (Spelemannslaget Fjellrosa 1932–1947).

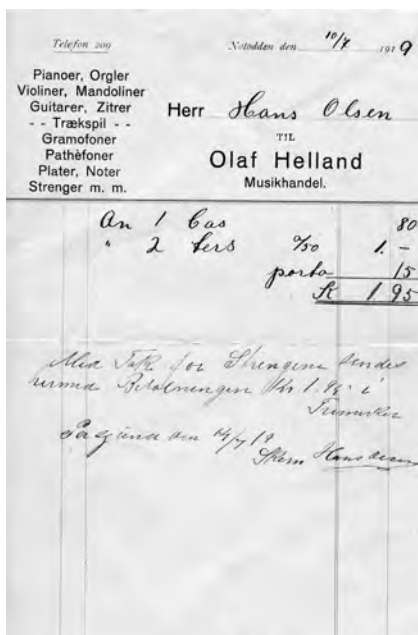

Fig. 16a og 16b: Annonsering da Olaf Hellands musikkhandel opna i 1915 (Teledølen 6.11.1915). Frå rekningar etter han frå desse åra framgår det at han hadde eit omfattande vareutval, for slike forretningar var blitt vanlege utanfor dei større byane. Ganske mykje måtte sendast til kundane i posten (privat brevsamling).

Hellands Musikkhandel

Olaf Helland starta musikkhandel på Notodden i 1915, men forretningsverksemda hadde nok starta gradvis alt frå han etablerte felemakarverkstaden. Frå starten dreiv han musikkhandelen som personleg firma, og i 1923 gjekk det over til aksjeselskap med Olaf Helland som disponent.⁸ I Bø lokalhistoriske arkiv ved Bø Museum finst ei omfattande brevsamling etter Olaf Helland. Denne gir eit godt innsyn i aktiviteten i butikken hans i perioden frå ca. 1912 til 1920, altså åra rundt første verdskrigen. Bortimot eit par hundre brev og kort gir eit bra bilde av verksemda hans. Det var frå folk som tinga hardingfeler og fiolinar, felereparasjonar, strengekjøp, kjøp av grammofonplater og andre ting.

8. Det norske næringsliv. Telemark Fylkesleksikon. Bergen 1949.

Olaf Helland leverte nye hardingfeler, fiolinar og utstyr frå verkstaden sin på Notodden over eit stort distrikt som omfatta heile Telemark, Numedal og Sigdal. Det gjekk òg feler til Hardanger og nokre til Sunnfjord og til Hedmark. At han hadde ein stor handel med Numedal, hadde nok samanheng med at Kongsberg først fekk ein større musikkhandel rundt 1930, sjølv om ein urmakar Fjerdingstad i 1905 annonserte at han kunne levere musikkinstrument og utstyr av ulikt slag. (Vidar Skaar Borgersen, pers. medd.). Likevel er det vel rimeleg å tru at spelemenn i Numedal kjente det tryggast å få hardingfelene sine frå Olaf Helland. Frå Vestlandets største musikkforretning – I. Hektoen Musikvareforretning i Bergen – fekk han spørsmål om prisar på hardangerfeler. Spesielt var dei interesserte i om Olaf Helland kunne levere billige fiolinar til ein utsalspris i Bergen til 30–40 kroner. Alt frå siste del av 1800-talet var det mange amatørmusikarar som trengte rimelege feler. Mange av desse felene kom til Norge frå instrumentfabrikkar i Tyskland, som masseproduserte usignerte kopiar av fiolinar etter de store italienske fiolinmakerane Stradivarius, Maggini og andre.

Også hardingfelemakarane på Sandland i Brunkeberg i Telemark hadde stor produksjon av hardingfeler som blei selt over eit stort område i Norge. Det var vel stort sett eigenproduserte hardingfeler dei selte, og kvaliteten til Sandland-felene var ikkje på høgd med Olaf Hellands. Dei dreiv heller ikkje assortert musikkhandel som forretninga til Helland var på Notodden (Kristiansen 2014).

Olaf Helland tok frå 80 til 50 kroner for ei ny hardingfele i åra rundt første verdskrigen. Rekna ut i frå ei konsumprisindeks-auking frå 1915 til i dag samsvarer 80 kroner med ca. 36 000 kroner i dag. Ein tenestekar i 1915 med ein årsinntekt på 375 kroner måtte bruke lønna si for bortimot tre månader for å ha råd til å kjøpe ei slik ny fele frå Olaf Helland. Men dette er ikkje så lett å samanhalde for inflasjonen var stor på denne tida, slik at timelønna auka om lag fire gonger frå 1915 til 1920. Det hendte at folk som hadde tinga feler, måtte sei det frå seg av økonomiske årsakar. Ein mann frå Rauland kunne bare betale halve kostnaden og ville vente med resten. Årsaka var at han nettopp hadde kjøpt ny hest, og den måtte betalast med ein gong. Nylaga feler kunne Olaf Helland levere på prøve med returrett, slik at kjøparen kunne sjå om han lika fela. Ein boge kosta frå ca. 3 til 8 kroner og eit feleskrin om lag 5 kroner. Det hende at Olaf fekk spørsmål om ikkje skrin og boge høyrde med i prisen ved kjøp av ei ny fele.

Felereparasjonar var det mange av hos Olaf Helland. Det var sjølvsgatt diverse sprekkar i lokk og botn, nye stillepinnar og mykje anna. Svein E. Lutro i Lofthus i Hardanger sende fela for tredje gongen og håpa han kunne få den att til 17. mai, da han skulle spele på ein stor fest. Olaf Helland fekk òg spørsmål om han ville sende perlemorlagte bruer eller å rose og fernisere feler for folk som dreiv og laga instrument sjølv. I 1919 kom dette brevet frå Olav Venaas: «Vil De være af den venlighed at sende mig emner af ibenholt til et par bakbruer til Violin eller i tilfelde De ikkje har saadant paa lager om De da vil være saa snild at sende mig et par frambruer som eg kan gjøre om. Med agtelse og hilsen O. K. Venaas. Gransherred 26/3 – 1919.»

Mange skreiv til Olaf Helland for å få tilsendt strenger både til fiolin og hardingfele. Ofte var det ønske om beste sort og av spesiell type – grove, midtels grove eller granne. Helland sende dei gjerne i postoppkrav. I Numedal blei det selt strenger hos landhandlarane i dalen. Såleis bestilte Ø. K. Risteigen, assortert landhandel i Numedal, felestrenger for kr. 5, mest kvartar og tenorar, samt 5 sneller med cittertråd. Heilt frå Setesdal og Agder kom det bestilling på strenger. Til og med Arne Bjørndal i Bergen bestilte eit større parti strenger i 1919, sjølv om det var fleire gamle veletablerte musikkforretningar i byen. Det tyder vel på at Olaf Helland blei rekna som garantist for kvalitet.

Etter at Helland Musikkhandel var etablert i 1915, begynte Olaf Helland å selje grammofon- og pathefonplater. Dei som ønska det, fekk tilsendt plategatalog med prisar. På denne tida kom det plater med hardingfelemusikk på marknaden. Folk ville ha innspelingar med Kristiane Lund, Kjetil Flatin og andre, men mange ville òg ha trekkspelmusikk. Helland selte òg grammofonapparat, og esker med diamant- eller stålstiftar måtte folk ha etter kvart som den gamle stiften blei utslitt.

Firma som var leverandørar til Hellands Musikkforretning

Da Helland etablerte musikkhandelen i 1915 blei verksemda utvida frå felemakarverkstaden til å selje eit stort utval av instrument. Han reklamerte med at han kunne levere piano, orgel, fiolinar, mandolinar, gitarar, sitarar, trekkspel, grammofonar, pathefonar, plater, notar, strengjer m.m. For å kunne gjere dette måtte han ha kontakt med leverandørar som kunne

skaffe han det han trengte av varar. Dette var både firma i Oslo og i Tyskland.

I Norge var William Farre den største kjeda av musikkforretningar i dei første tiår av 1900-talet med filialar i Stockholm og København, men med hovudlagar i Oslo. Farre arbeidde tidleg særleg med korpsmusikk, men dreiv elles musikkforretning og forlag i stor skala. Han dreiv òg spesialverkstad for blant anna fiolar, og gjennom Olaf Helland gav han tilbod om å få broren John Helland til å arbeide ved denne verkstaden. Olav handla plater, salongapparat med grammofon, fiolinskruar og anna. I 1917 måtte Farre beklage at han ikkje kunne skaffe salomonikon, som var umulig å oppdrive i musikkforretningane i Oslo. Eit anna firma som Olav Helland handla med var Paul Halvorsen Musikinstrumenter & Strenger i Akersgaten 15 i Oslo. Frå Halvorsen kom det bogar, bogehår og strengjer. Halvorsen skriv at han har problem med leveransar frå lagera sine i Hamburg og Paris på grunn av utbrotet av første verdskrigen.

Frå firma som F.W. Cappelen, K. Sandvik Musikinstrumenthandel og Franz H. Mapler Musikvarer en gros kunne Helland få piano og trekkspel. Celloar kunne leverast til kr. 85 pr. stk., altså om lag det Olaf Helland tok for ein fiolin.

Av utanlandske musikkfirma hadde Olaf Helland kontakt med fiolinmakarfirma C.F. Schuster & Sohn i Markenkirchen i Sachsen, som var Strenger- Musik- og Instrumentfabrik, og Helland fekk levert strenger frå dei. Den tyske grammofonfabrikken «Star-Record» i Berlin kunne levere populærmusikk på grammofonplater. Hellands musikkhandel var nok kjent blant tyske musikkfirma, for Olaf Helland fekk ikkje så få tilbod og reklamekatalogar tilsendt i desse åra.

Epilog «Frk. Helland»

Ennå i ca. 25 år etter Olaf Hellands død spela musikkforretninga hans ei rolle i Notoddens musikkliv. Pleiedottera Torbjørg Helland dreiv som nemnt musikkforretninga hans vidare og selte instrument og plater til ho døydde i 1972. Etter dette var Magne Helland, son til John G. Helland, disponent til forretninga blei lagt ned i 1974. I 2013 blei Helland-gården

i Storgata riven. Journalist Tore Hvål skreiv da ein artikkel, som han kalla «Et minneord om Frk. Helland».⁹ Hvål skriv at ungdom på 1950- og 60-talet, voks opp i ei tid da musikk katalogisert som rock'n roll, nærast var bannlyst. Spesielt i NRK. Eit utdrag frå denne artikkelen høver som ei avslutning om Olaf Hellands musikkhandel på Notodden.

For denne gruppa ungdom var Storgata 54 det reneste kultursenteret. Vår generasjons «kultursjef» var Torbjørg Helland. Hun drev Notoddens musikkforretning i dette huset. Solgte rock'n roll-plater og instrumenter. Det var ikke mange som brukte hennes fornavn. For de fleste av oss gikk hun som «Frk. Helland».

Ut fra en slik situasjon var frk. Hellands utvendige høytalerkasse veien inn i det store utlands musikk. Det var nemlig så at det som ble spilt av musikk inne i frk. Hellands lokale, også ble formidlet ut i det fri. Var det mange kunder inne hos frk. Helland, fikk vi som ikke hadde penger til plater, likevel en fri-luftskonsert.

Frk. Helland hadde ikke peiling på rock, men hun hadde løst sin manglende viten på en meget grei måte. På lyttedisken med høretelefoner hadde hun plassert to små pappesker med singleplater. På den ene sto det «Seine», den andre var merket «Raske». Dermed var valget greitt.

Samtlige plater som den hjemvendte sjømann ville høre på, nådde ut til den fattige guttegjengen som satt på frk. Hellands trapp under hennes friluftshøytaler og opplevde en utenlandsk, banebrytende kultur som de voksne ønsket nord og ned.

Frk. Hellands musikkhandel og hennes utendørs høytaler var nærmest et hellig sted. Treverket var slitent, høytalerduken var hakket i stykker av fugler, som ikke likte Little Richard, og overkanten var full av fugledritt. Men hva gjorde vel det?

Frk. Hellands høytaler var vårt første kultursenter og vindu mot verden. En dag forsvant høytaleren. Sorgen var stor. Husker jeg ikke feil, ble det etablert et firma ved navn TONO. Det skulle sørge for at offentlig spilt musikk måtte det betales klekkelig for. Det ble for mye for frk. Helland, som vi minnes med sann glede.

9. Hvål, Tore: TA 16/4.2013

Litteratur

- Henneseid, Stian 1982–1986: *Bø-soga II*. Band I–IV. Bø kommune.
- Holta, O.H. 1927: *Hitterdalsboka. Gaarde og slegter*. Eige forlag. Fotogra 1988.
- Kristensen, Bjørn Sverre 2015: Hardingfelene på Sandland. I: *Musikk og tradisjon. Tidsskrift for forskning i folkemusikk og folkedans*. Oslo: Novus forlag.
- Kåsa, Ottar og Asbjørn Storesund 2015: Dekoren på Helland-feler. Utvikling, estetikk og teknikk. I: Bjørn Aksdal, Gjermund Kolltveit, Sveinung Søyland Moen og Per Åsmund Omholt (red): *Hardingfeledekoren*. Norsk folkemusikklags seminar på Rauland 2013. Oslo: Novus forlag
- Midtgaard, Kjell Chr. 1997: *Gunnar Røstad. Hardingfelemakaren*. Larvik: Preutz Grafisk.
- Midtgaard, Kjell Chr. 2015: *Olaf G. Helland og felemakerkunst i Telemark fram til 1960-årene*. Scordatura Forlag.
- Rønning, Finn 1991: *Borgar Borgarson – Treskjerargeniet frå Roheimheia i Bøherad*. Jol i Telemark. Telemark Mållag og Telemark Ungdomslag.
- Spelemannslaget Fjellrosa 1927–1947. Notodden. Teledølen trykkeri
- Storesund, Asbjørn 1988: Bøherad, hardingfelas Cremona. Soga om felemakarane i Helland-Steintjønndalsætta I: *Spel og dans*. Bø i Telemark. Bø Trykk AS.
- Sveen, Dag 2004: *Frå folkekunst til nasjonalt kunsthandverk. Norsk treskjerering 1847–1879*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Upubliserte kjelder

Privat brevsamling etter Olaf Helland er arkivert ved Bø Lokalhistoriske Arkiv, som er administrert av Bø Museum. Brevsamlinga er uregistrert, men inneheld mange brev frå vareleverandørar, kundar og forretningsforbindelsar. I tillegg finst brev frå familie og vener.